

Курманкулов Ш.Ж., Раева Ч.Т.

САЛТТУУ ЭМЕС ОКУТУУНУ УЮШТУРУУНУН МЕТОДИКАЛЫК ПРИНЦИПТЕРИ

Курманкулов Ш.Ж., Раева Ч.Т.

МЕТОДИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ ОРГАНИЗАЦИИ НЕТРАДИЦИОННЫХ ЗАНЯТИЙ

Sh.Zh. Kurmankulov, Ch.T. Raeva

METHODICAL PRINCIPLES OF ORGANIZATION OF NON-TRADITIONAL LESSONS

УДК:372.853. (575.2)(043.3)

Салттуу жана салттуу эмес сабак өтүүнү уюштуруунун айырмачылыгына салыштырмалуу анализ берилген. Салттуу окутууну уюштуруунун ар кандай дидактикалык принциптерин карап чыгуу менен салттуу эмес сабак өтүүдө кошумча эске ала турган методикалык принциптер көрсөтүлгөн. Ошондой эле салттуу эмес сабак өтүүнүн дидактикалык милдеттери аныкталган.

Негизги сөздөр: дидактика, инновация, системалуулук, бышыктык, жеткиликтүүлүк, мобилдүүлүк, багыттуулук, активдүүлүк, эрктүүлүк, интерактивдүүлүк, тартиптүүлүк, мобилдүүлүк, компетенттүүлүк, эрк.

В данной работе дан сравнительный анализ различия в организации традиционных и нетрадиционных занятий. Определены методические принципы организации нетрадиционных занятий и их дидактические задачи.

Ключевые слова: дидактика, инновация, системность, твердость, доступность, мобильность, направленность, активность, интерактивность, порядочность, компетентность, вольность, традиционность.

The given study represents comparative analysis of the difference between organizing traditional and non-traditional lessons. Methodical principles of organization of non-traditional lessons and their didactic tasks were determined.

Key words: didactics, innovation, systemacity, firmness, accessibility, mobility, orientation, activity, interactivity, decency, competence, liberty, traditionalism.

Салттуу окутууда мугалимдин сабактагы башкы вазийпасы, жакшы түшүндүрүү жана айткандарды жатка билдирүү болуп келгени барыбызга маалым. Бүгүнкү күнү мугалимдин сабактагы башкы вазийпасы окуучуларды окуганга үйрөтүү болуш керек деген ойлор айтылууда [1]. Бул айтылгандын “дидактика” деген сөздүн натура мааниси менен дал келгенин белгилей кетсек болот. Анткени грек тилинде “дидактика” деген сөз түзмө түз которулганда “үйрөтүүчү” деген маанини түшүндүрөт экен.

Дидактика – бул окуучуларга билим берүүнүн жана аларды окутуунун, тарбиялоонун илимий теориялары жөнүндө тармак экенин билебиз. Окутуу кээде бир тараптуу аракеттей сезилсе, ал эми үйрөтүү эки тараптуу аракеттин, б.а. окуучу менен окутуучунун кош аракетинен байланыштуу болот.

Салттуу окутууну уюштуруунун бир өзгөчөлүгүн айта турган болсок, мында негизги көңүл мугалимдин иш аракетинен бурулган. Мугалим сабак өтүү-

дө көпчүлүк учурда өзүнүн гана уюштуруу жөндөмдүүлүгүнө басым жасаган болот. Азыркы, заманбап сабак берүү технологиясын уюштурууда негизги көңүл мугалимдин окуучу менен биргелешкен иш аракетинен көңүлдүн топтолуусу, эске алуусу менен айрымалануусу керек. Салттуу окутууда мугалим көбүнчө өзүнүн гана иш аракетинен жооп берсе, азыр өзүнүн дагы, окуучунун дагы иш аракетинен жооп берүү талабы өсүп баратат. Мугалимдин өзүнө талап коюусу оңой, анткени ал бир киши, бир мүнөздөгү адам, өзүн-өзү алдай албайт, өзүн-өзү түшүнөт, өзүнүн акыл-эс потенциалынын акыбалын билет. Ал эми окуучулардын окуу иш аракеттерин уюштурууда аларга талап коюу салыштырмалуу татаал процесс, анткени анда объект көп, жана ар түрдүү мүнөзгө ээ болгон окуучулардын курамы. Ошон үчүн мындай чөйрөнү оптималдаштыруу уюштуруунун дидактикалык принциптеринде жаңы парадигмаларды эске алууга туура келет. Советтик окумуштуулардын эмгегинде окутуунун дидактикалык принциптери абдан кенен изилденип аныкталган. Алар окуу китептеринде негизгилери болуп төмөнкүлөр берилип жүрөт:

- акыл-эстүүлүк жана активдүүлүк принциби;
- көрсөтмөлүүлүк принциби;
- системалуулук жана удаалаштуулук принциби;
- бышыктык принциби;
- жеткиликтүүлүк принциби;
- илимий принцип;
- теорияны практика менен байланыштыруу принциби;
- тарыхка кайрылуу принциби;
- улануучулук принциби;
- гумандуулук принциби.

Инновациялык окутуу иш багыттары бул принциптерди улам байытып баратат. Кыргыз тилин окутууда төмөнкүлөр кошулган [2]:

- коммуникативдик принцип;
- стратегиялык принцип;
- проблемалык принцип;
- интерактивдүүлүк принцип;
- тил, сүйлөө (речь) жана текстти биримдикте окутуу принциби.

Сабакты уюштуруунун азыр көп колдонууга сунушталып жүргөн бир түрү бул- **оюн**. Сабакты оюн

түрүндө өткөндө деле башка сабактардай дидактиканын негизги принциптери: тарбиянын практика менен байланыштуулугу, системалуулук, активдүүлүк, өздөштүрүүгө жеңилдүүлүгү жана окутуунун тарбия берүүчү багыты сакталышын айтып көрсөтүлгөн макаланын автору дидактикалык оюндарды колдонуунун төмөнкү методикалык принциптерин сунуш кылган [3]. **Алар:** активдүүлүк; компетенттүүлүк; гумандуулук; демократиялуулук; жоопкерчиликтүүлүк; аң-сезимдүүлүк; эмгекчилдик; эрктүүлүк; биримдик; калыстык; боорукерлик; кызматташтык; атаандаштык; ынтымак; эмоционалдык; интеллектуалдык; чыгармачылык; демилгелүүлүк.

Монтессоринин педагогикалык принциптери баланын өзгөчөлүгүн, бала өзүнө жаккан ишти жакшы аткаруусун, окуунун баланын акыл-эсине таасир берүүсүн, ички концентрацияны топтоо үчүн окуу чөйрөсү керек экендиги эске алуу менен төмөнкүдөй педагогикалык принциптерди негиздеген [4] – антропологиялык принцип; балага эркиндик берүү принциби; ойду бир жерге топтоо принциби; атайын чөйрө даярдоо принциби; сезимталдуулук принциби; чектөө жана тартип принциби.

Бүгүнкү күндө компьютер окутуунун каражаты болуп, окутуу иштерине терең сиңип барууга багытталган учуру. Компьютердик окутуу деле дидактикалык принциптер менен аныкталышын белгилеп, көрсөтүлгөн макаланын автору [5] компьютердик техника колдонгон учурдагы **төмөнкү:** илимийлүүлүк, жеткиликтүүлүк, системалуулук, ырааттуулук, аң-сезимдүүлүк принциптери кайрадан каралып корректировкаланганын айтат. Ошондой эле эки төмөнкү жаңы принципти киргизүүнү сунуштайт *окутууну жекелештирүү жана активдештирүү*.

Окутуунун компьютердик технологиясынын дидактикалык принциби жөнүндө В.Красильникова кеңири изилдеген [6]. Ал окутуунун компьютердик технологиясын өнүктүрүүнү камсыз кылуучу принциптерди төрткө бөлүп көрсөткөн, атап айтканда: дидактикалык, технологиялык, психология-педагогикалык жана уюштуруу-коммуникативдүүлүк. Дидактикалык принциптерге: бир бүтүндүк, илимийлүүлүк, иерхиялык, көрсөтмөлүүлүк, жеткиликтүүлүк жана окуу материалын бөлүштүрүү принциптерин киргизген. Психологиялык-педагогикалык принциптерге: окууга кызыгуучулук, адаптивдүүлүк, изилдөөчүлүк, жеке жоопкерчилик, окутууну жекелештирүү, объективдүү баалоо, кызматташтык жана насаатчылык, демократиялуулук принциптерин киргизген. Технологиялык принциптерге: системалуулук, моделдештирүү, интерактивдүүлүк, бөлүштүрүүчүлүк, ачыктык, вариативдүүлүк, инварианттуулук, улануучулук жана интеграциялануучулук, эргономикалык принциптери киргизилген. Ал эми уюштуруу-коммуникативдик принциптерге: маалыматка жана окутуучу материалга эркин кирүү мүмкүнчүлүгү, убакыттык көз карандысыздык, билим берүү процессинин субъектилерин бөлүштүрүү, окутуунун массалуулук формасы, жекечилик жана коллективдик, бирдиктүү

маалыматтык жана интеграциялануучулук принциптерин белгилеген.

Жогоруда келтирилген жана башка көптөгөн адабияттардагы маалыматтарды анализдөөнүн натыйжасында баардык учурга туура келүүчү, универсалдуу, биринчилерден болуп белгилеп өткөн дидактикалык принциптерден тышкары салттуу эмес (инновациялык) окутууну уюштуруу процессинде эске алынуучу маанилүү методикалык принциптер катары төмөнкүлөрдү белгилөөгө болот.

Алар:

1. *Убакыттык оптималдуулук.*
2. *Эркиндик жана мотивдештирүүчүлүк.*
3. *Багыттуулук жана байкоочулук.*
4. *Маданияттуулук жана тартиптүүлүк.*
5. *Маневрдык, мобилдүүлүк.*
6. *Диагностикалык жана эрктүүлүк.*

1. Убакыттык оптималдуулук. Инновациялык окутуунун интерактивдүү формасында жана дидактикалык оюндар менен окутууда убакытты туура пайдалануу негизги параметрлердин бири болушу практикада белгилүү болду. Эгерде мугалим убакытты туура пайдалуу көндүмүнө ээ болбосо сабак өзүнө коюлган максатка жетпей калышы мүмкүн. Ошондуктан уюштурууда убакыттык оптималдуулукту эске алуу зарыл маселе болуп саналат.

2. Эркиндик жана мотивдештирүүчүлүк. Ар бир бала өзүнө жаккан ишти жакшы аткарат, ушуну менен ага эркиндик берүүгө болот. Баланын өз алдынчалуулугун, көз карандысыздыгын сыйлоо менен мамиле кылуу келечекте көз каранды эмес, жоопкерчиликтүү, өз алдынча адам болуп калыптануусуна багыт берилет. Эркиндик чектүү болушу керек. Анын чеги эркиндиктин алкагында болушу керек. Эркиндиктин алкагы – тартиптүүлүк, маданияттуулук, коллективдик кызыкчылык болуусу керек. Эркиндик – атайын дидактикалык камдалган чөйрөдө эркин кыймылдап жүрүү, ишти аткаруу үчүн орундуу, өнөктөрдү өз ыктыяры менен тандоо. Мында бала өз мүмкүнчүлүгүн реалдуу баалайт, чечим кабыл алат жана жоопкерчиликти сезет. Мотивдешүү окуучунун кызыгуусун жаратууга шарт түзөт. Мотивдешүү принцибине ылайык, окуучунун ички керектөөсүнүн негизинде, өнүгүүнүн жаңы деңгээлине жетишүүгө умтулат.

3. Багыттуулук жана байкоочулук. Мугалим кимди окутуп жатканын билүүсү керек, ошого жараша багыт алуусу керек, иш аракеттин сапатын жакшыртууда көңүлдү жалаң гана өзүнүн иш аракети топтобостон, окуучулардын иш аракети багытын буруу дагы зарыл маселе. Окуучулардын жөндөмдүүлүк, шыктуулук жана ынтызарлык спектри кеңири болот. Мисалы, бирөөсү жакшы сүрөт тартат, бирөөсүнүн математикалык-логикалык ой жүгүртүүсү күчтүү, бирөөсү мейкиндик элестетүүнү жүргүзө алат жана башкасы музыкага, спортко шыгы бар болуп көп түрдүүлүктү жаратат. Муну мугалим алардын иш аракети байкоодон биле алат. Өз ишинин устаты, чебери болгон мугалим байкоо жана багыттуулук

принцибин колдонуу менен алардын ар тараптуу өнүгүүсүнө параллелдүү багыт бере алышы мүмкүн деген ойдобуз.

4. Маданияттуулук жана тартиптүүлүк. Мугалим кандай гана метод, ыкмаларды, формаларды сабакта колдонууга ылайык план түзбөсүн, эгер сабактын жүрүшүндө маданияттуулук жана тартиптүүлүк орнотпосо анда сабакта окутуунун натыйжалуу болушу мүмкүн эмес.

5. Маневрдык, мобилдүүлүк. Сабакты уюштурууда дайыма салтуу методдору же интерактивдүү методдорду же сабакты бир түрдүү тажатма формасын колдоно берүүнүн натыйжасы азыраак болот. Ошондуктан мугалим бир эле эмес бир нече ыкмаларды параллелдүү колдонууну өздөштүрүүсү керек жана аларды колдонуда маневрдык, б.а. бир ыкмадан башкасына ажырымсыз, байкалбастан жылма өтүп кетүү мүмкүнчүлүктөрүн билүүсү максатка ылайыктуу. Бул окуучулардын сабакты кызыктуу жана эмоционалдуу кабыл алуусуна шарт түзөт. Сабакка кызыгуу жана эмоционалдуу кабыл алуу билимди туруктуу эске сактап калуунун каражаттарына киришин биз башка макалаларда караганбыз [7].

6. Диагностикалык жана эрктүүлүк. Окутуучу дидактикалык материалдар өзүнүн түзүлүшү жана предметтик логикасы боюнча баланын өнүгүүсүнүн сезимталдык курактарын ылайык тандалат. Монтессоринин айтуусу боюнча балдар кенже курагында айлана-чөйрөдөн ички туюму менен көп нерселерди кабылдайт да, бирок эмнеге сезимтал болсо ошону гана ылгап алат – дейт. Бул жаратылыштагы резонанс кубулушу менен түшүнүүгө болот. Баланын ички өнүгүү жөндөмү ага келип түшкөн тышкы информациялык материал менен тектеш болсо б.а. бир өңүттө болсо ошол маалыматты жакшы кабал алат. Булардын баары диагностикалык принциптердин негизинде материалды өздөштүрүүдө мугалим диагноздоону билүүсү шарт. Диагноздоо материалды, методдору, ыкмаларды жана сабактын формаларын туура тандоого мүмкүндүк берет. Сабактын сапатын жакшыртуу, ар кандай метод, ыкмаларды өздөштүрүү, көндүмгө ээ болуу, сабактын максатына жетүү бир шилтем менен бүтпөйт. Бир эле жасоо кайталоо менен ордуна келбейт. Дайыма ар кандай кырдаалдык тоскоолдуктар менен коштолуп жүрөт. Ошондуктан

баштаган ишин аягына чыгаруу, коюлган максатка жетүүгө умтулуу окуучулар үчүн дагы, мугалим үчүн дагы “эрк” жок болсо натыйжалуу ишке ашпаган процесске айланат.

Салттуу эмес окутуунун көрсөтүлгөн методикалык принциптердин негизинде табигый предметтерди окутууну уюштуруунун дидактикалык милдетири болот. Алар:

- окуучулардын чыгармачыл ойлоо жөндөмдүүлүктөрүн ачуу жана калыптандыруу;
- окуучулардын чыгармачыл жөндөмдүүлүктөрүн анализдөө, моделдештирүү, прогноздоо;
- окуучулардын табигый предметтерди окуп үйрөнүүгө карата кызыгууларын жогорулатуу;
- окуучуларга компетенттүү мамиле жасоо;
- окуучулардын практикалык көндүмдөрүн калыптандырууну жакшыртуу багытында иш жүргүзүү;
- заманбап окутуу техникалык каражаттар менен иштөө билимине ээ кылуу;
- окуучулардын ишмердүүлүгүн сабак өтүүдө сапатуу билим берүүнүн жана оптималдаштыруунун каражаты катарында колдонууга багыттоо.

Адабияттар:

1. Абдрахманов Т., Ногаев М. Компетентчилдик мамиле улуттук билим берүү системасын модернизациялоонун негизи. // Кут билим, №2. 2014.
2. Кыргыз орто мектептеринде татаал сүйлөмдүн синтаксисин окутуунун лингводидактикалык негиздери. Автореферат. Турдугулова К.М. - Б., 2003.
3. Дөөлөталиева А.С., Молдокеримова Э.К. Дидактикалык оюндар аркылуу окуучуларды сабакка кызыгууну активдештирүү. // Ж. Баласагын атындагы КУУнун Жарчысы. 2014. 218-221-бб.
4. Термечикова Ч. Балдарды өксүтбөйлү десек. Кут билим. №2. 2014-ж.
5. Сергеева Т., Чернявская А. Дидактические требования к компьютерным обучающим программам. Информ и образование. - 1988. №1. - с. 48-51.
6. Красильникова В.А. Информационные и коммуникативные технологии в образовании. Учебное пособие. - М.: «Дом педагогики», 2007. - 231с.
7. Курманкулов Ш.Ж., Эске сактоону же сабакта окуучулардын билимин калыптандыруу систематикасы. // И.Арабаев ат. КМУнун Жарчысы. Атайын чыгарылыш. - Бишкек, 2014. - 198-203-бб.

Рецензент: к.пед.н., доцент Шайланова М.